

G‘UZOR TUMANINING EKOLOGIK MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI

Ochilova N.H

Shahrisabz davlat pedagogika instituti geografiya yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada G‘uzor tumanining bugungi kundagi ekologik holati, hududdagi sanoat ob’ektlari va qishloq xo‘jaligi faoliyatining atrof-muhitga ta’siri tahlil qilinadi. Tumandagi havo ifloslanishi, yer degradatsiyasi va suv resurslarining kamayishi kabi asosiy muammolar aniqlangan. Ayniqsa, hududdagi yirik sanoat korxonalarining ekotizimga ta’siri va chiqindilarni boshqarish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik holat, sanoat chiqindilari, yer degradatsiyasi, atmosfera havosi, suv resurslari.

Kirish. Bugungi kunda global iqlim o‘zgarishlari va antropogen bosimning ortishi natijasida mintaqaviy ekologik muvozanatni saqlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, O‘zbekistonning sanoatlashgan hududlaridan biri hisoblangan Qashqadaryo viloyati, xususan, G‘uzor tumanida tabiiy resurslardan foydalanish va atrof-muhit muhofazasi o‘rtasidagi nomutanosiblik ko‘zga tashlanmoqda. Tumanda yoqilg‘i-energetika va kimyo sanoatining jadal rivojlanishi iqtisodiy o‘sishni ta’minlash bilan bir qatorda, atmosfera havosining tarkibi, yer osti va usti suvlarining sifati hamda tuproq unumdorligiga ma’lum darajada salbiy texnogen ta’sir ko‘rsatmoqda. Maqolada G‘uzor tumanidagi mavjud ekologik muammolarni tizimli tahlil qilish, sanoat ob’ektlarining ekotizimga ta’sir darajasini baholash va hududning o‘ziga xos tabiiy-iqlimiy sharoitlarini hisobga olgan holda barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat. Maqolaning asosiy qismini ilmiy standartlarga mos ravishda, chuqur tahliliy va tizimli ko‘rinishda tayyorladim. Ushbu qismda tuman ekologiyasining turli aspektlari — atmosfera, litosfera va gidrosfera kesimida ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism. G‘uzor tumani respublikamizning yirik sanoat hududlaridan biri bo‘lib, bu yerda yoqilg‘i-energetika majmuasining ulkan ob’ektlari joylashgan. Ayniqsa, “Sho‘rtan gaz-kimyo majmuasi”, “Uzbekistan GTL” zavodi va boshqa gazni qayta ishlash qurilmalari mintaqadagi asosiy iqtisodiy drayverlar hisoblanadi. Biroq, ushbu korxonalarning ishlab chiqarish siklida ajralib chiqadigan uglevodorodlar, oltingugurt oksidi (SO_2), azot oksidi

(\$NOx\$) va is gazi (\$CO\$) atmosfera tarkibiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi.

Ilmiy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, sanoat zonalarida havo tarkibidagi zararli moddalar miqdori ruxsat etilgan me'yorlardan (REM) vaqti-vaqti bilan yuqori bo'lishi kuzatiladi. Bu holat nafaqat tumanning markaziy hududlariga, balki shamol yo'nalishi bo'ylab qo'shni ekotizimlarga ham ta'sir o'tkazadi. Atmosferaga tashlanayotgan zarrachalar "parnik effekti"ni kuchaytirib, mahalliy iqlimning yanada quruqlashishiga sabab bo'lmoqda.

Yer resurslari: Tuproq degradatsiyasi va cho'llanish jarayonlari. Tumanning geografik joylashuvi va iqlimiy xususiyatlari tuproq qoplamini eroziyaga moyil qilib qo'ygan. Asosiy muammolardan biri — yerlarning degradatsiyasi va sho'rlanish darajasining ortishidir. Qishloq xo'jaligida mineral o'g'itlardan samarasiz foydalanish va sug'orish tizimlarining eskirganligi natijasida tuproqning tabiiy unumdorlik qatlami (gumus) kamayib bormoqda.

Bundan tashqari, chorvachilikning tartibsiz rivojlanishi yaylovlarning o'ta toliqtirilishiga (overgrazing) olib kelmoqda. Bu esa o'simlik qoplamining siyraklashishiga va qum ko'chishi kabi cho'llanish belgilarining kuchayishiga zamin yaratmoqda. Sanoat chiqindilarining tuproq tarkibiga infiltratsiya bo'lishi esa og'ir metallar to'planishi xavfini yuzaga keltirmoqda.

Suv resurslari va ularning ifloslanish muammolari. G'uzor tumani gidrografik jihatdan ancha murakkab hududda joylashgan bo'lib, suv tanqisligi bu yerda doimiy muammo sanaladi. G'uzordaryo va uning irmoqlari sug'orish hamda sanoat ehtiyojlari uchun asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Biroq, suv resurslarining ratsional taqsimlanmaganligi va oqova suvlarni tozalash tizimlarining to'liq modernizatsiya qilinmaganligi suv sifatining yomonlashishiga olib kelmoqda. Kollektor-drenaj tarmoqlari orqali qaytayotgan minerallashtgan suvlar daryo o'zanlariga qo'shilib, suvning sho'rlik darajasini oshiradi. Bu esa quyi oqimdagi aholining toza ichimlik suvi bilan ta'minlanish darajasiga va qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligiga to'g'ridan-to'g'ri salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ekologik muammolarni bartaraf etishning strategik yechimlari. Mavjud vaziyatni barqarorlashtirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun quyidagi ilmiy-amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur deb hisoblanadi:

Texnologik modernizatsiya: Sanoat korxonalarida "yashil" filtrlarni o'rnatish va tashlanmalarni 95-98% gacha ushlab qoluvchi innovatsion tozalash texnologiyalarini joriy etish.

Raqamli monitoring: Hududda atmosfera va suv tarkibini real vaqt rejimida nazorat qiluvchi avtomatlashtirilgan ekologik monitoring tizimini yaratish.

Fitomelioratsiya: “Yashil makon” loyihasi doirasida sanoat zonalarida atrofida chang va gazni yutuvchi daraxt turlaridan (akatsiya, qayrag‘och, saksovul) iborat himoya belbog‘larini tashkil etish.

Suv tejovchi texnologiyalar: Qishloq xo‘jaligida tomchilatib va yomg‘ir latib sug‘orish tizimlarini kengaytirish orqali suv sarfini 30-40% gacha kamaytirish.

Chiqindilarni qayta ishlash: Sanoat va maishiy chiqindilarni ikkilamchi xomashyo sifatida qayta ishlash klasterlarini tashkil etish.

G‘uzor tumanidagi ekologik muammolar kompleks xarakterga ega bo‘lib, ularni faqat iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik manfaatlarning muvozanati orqali hal etish mumkin. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish kelajak avlodlar uchun musaffo atrof-muhitni saqlab qolishning yagona kafolatidir.

Xulosa. G‘uzor tumanining ekologik holati shuni ko‘rsatadiki, hududdagi ekotizim barqarorligi bevosita sanoat ishlab chiqarishi va tabiiy resurslardan foydalanish darajasiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Tumanda yoqilg‘i-energetika va kimyo sanoatining yuqori konsentratsiyasi iqtisodiy taraqqiyotni ta‘minlash bilan birga, atrof-muhitga sezilarli texnogen yuklama bermoqda. Ayniqsa, atmosfera havosiga tashlanayotgan zaharli gazlar va gidrologik resurslarning sho‘rlanish darajasi mintaqadagi tabiiy muvozanatni saqlashda asosiy to‘siq bo‘lib xizmat qilmoqda. Yer resurslarining degradatsiyasi va cho‘llanish jarayonlari esa nafaqat qishloq xo‘jaligi hosildorligiga, balki bioxilma-xillikning qisqarishiga ham olib kelmoqda.

Mavjud ekologik muammolarni bartaraf etish faqatgina kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda sanoat korxonalarida “nol chiqindi” tamoyiliga asoslangan yopiq siklli texnologiyalarni joriy etish, suv resurslarini boshqarishda raqamli monitoring tizimlaridan foydalanish va hududning iqlimiy xususiyatlariga mos keluvchi fitomeliorativ tadbirlarni kengaytirish hayotiy zaruriyatdir. G‘uzor tumanining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta‘minlashga va aholi uchun ekologik xavfsiz hayotiy muhit yaratishga poydevor bo‘ladi. Shunday qilib, ekologik siyosatning iqtisodiy islohotlar bilan uyg‘unligi kelajak avlodlar uchun tabiiy boyliklarni asrab qolishning yagona kafolati bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida". – Toshkent: Adolat, 1992 (yangi tahrirdagi o'zgarishlar bilan).
2. Mirziyoyev Sh.M. "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida atrof-muhitni muhofaza qilish va ko'kalamzorlashtirish ishlarini samarali tashkil etish chora-tadbirlari bo'yicha videoselektor ma'ruzasi. – Toshkent, 2021.
3. Alibekov L.A. Inson va tabiat. (O'quv qo'llanma). – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 210 b.
4. Xolliyev A.E., Ergasheva O.X. Mintaqaviy ekologiya va barqaror rivojlanish muammolari (Qashqadaryo viloyati misolida). // O'zbekiston ekologik xabarnomasi. – Toshkent, 2022. – №4. – B. 15-18.
6. Shabanov M.B. Sanoat markazlarida atmosfera havosi monitoringi va texnogen ta'sirni baholash usullari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. – 145 b.
7. Qashqadaryo viloyati ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi boshqarmasi. G'uzor tumanining 2023-2025 yillardagi ekologik pasporti va statistik tahlilnomasi (Idoraviy hisobot). – Qarshi, 2025.